

आग्निदीप

[१७]

[आस्वली सैनिक उग्रदत्ताला त्यांचा सरदार कंध याच्याकडे घेऊन गेले. कंधनें एकपादाला ठार करण्यासाठी उग्रदत्त याच्याशी मैत्री करून त्याची मदत मागितली. त्यानें हें देखील सांगितलें कीं एकपादला ठार करणें वाटतें तितकें सोपें नाहीं. कारण त्याला भंत्राचें बळ प्राप्त आहे. पुढें वत्सा.]

ठ्याप्रचर्मवाल्यांचा सरदार एकपाद याच्या असामान्य मांत्रिक शक्तीचें वर्णन ऐकून उग्रदत्ताच्या अंगावर शहारेच उभे राहिले. कंधच्या बोलण्यांत थोडें देखील खोटें नाहीं हें त्यानें तेव्हांच ओळखलें. एकपाद याचा वध होईपर्यंत तो किंवा त्याचे दोघे साथी व चंद्रसेना यांची सुटका होणें अशक्य आहे ह्याची त्याला पूर्ण जाणीव होती. पण रक्त सांडल्याशिवाय म्हणजे एकपादाची त्यावर नजर पडल्याशिवाय त्याचा शेवट कसा करावयाचा !

उग्रदत्त याच विचारांत होता. तेवढ्यांत कंध म्हणाला—“एकदां माझ्या अनुयायांनीं त्याला धरलें देखील होतें. पण त्याचा वध करण्याची गोष्ट तर सोडूनच दे, त्यांनीं त्याला ठार करण्यासाठीं हातांत तलवार घेतल्याबरोबर त्यानें स्वतःच्याच तलवारीनें आपल्या शरिरावर लहान जखम करून

वेदली आणि त्याचे रक्त पाहून माझे सैनिक मेले.

“वाचा अर्थ असा की त्याचासमोर जाऊन मुद्द करणेच अशक्य!” उग्रदत्तने नकित होऊन निघारले.

रुद्र म्हणाला “मला वाटते त्याच्या कितल्याच आपण वेद दिलावर त्याला कसे दार करावयाचे याचा विचार करू. ज्यास काहीतरी चुकी काढीलच.”

उग्रदत्तला रुद्रची सूचना तितकीही पसंत पडली नाही. स्वतःच्या मुलासमोरचे ज्याने मरून लहानाचे मोठे केले त्याच्याशी

असा विश्वासघात करावयाचा! पण कंध्या म्हणण्याप्रमाणे उमाझाची मदत घेण्यासाठी दुसरा उपाय तरी काय? साहसी राखत्याच्या मदतीशिवाय या मयंकर पक्षांच्या सैन्याचा पराभव करणे अशक्य आहे.

उग्रदत्त विचार करीत उभा होता. कंधेने जवळ जाऊन त्याच्या खांद्यावर हस्त ठेवून विचारले—“मग काय ठरविलेस, उग्रदत्त! तू आपल्या पोषक पितापुत्राचे निरोप पाठविणार की नाही?”

“पण तिकडे कोण जाऊन निरोप पोचता करणार! मीच जाऊं म्हणतोस?” उग्रदत्तने विचारले.

कंधा काहीच बोलला नाही. त्याच्या नेहात्म्यावर त्याच्या मनांतले भाव स्पष्ट उमटत होते. उग्रदत्तने स्वतः जाणे त्याला पसंत नव्हते. कारण तो स्वगृही पोचला तर राक्षस रुद्र व आरुद्र यांची इतकी फिलीर पळणार नाहीत व त्याला ठेवून घेतील. मग आपला हेतू साध्य होणार नाही. ते सर्व आळसूत रुद्रच पुढे घेऊन म्हणाल—

“कपिलपूरला मी जातो. मी येथील सर्व परिस्थिती नीट समजाऊन सांगतो आणि आवश्यक मदत घेऊन येतो. माझा भाऊ

आरुद्र व्याघ्रचर्मवाल्याकडे आहे. त्याला सोडविण्यासाठी मी उलट पावली परत येईन. चंद्रसेनेला सोडवून आपण कित्या अगत्याचे आहे हे मीच जास्त नीट पूर्ण सांगू. सक्तेन मला परवानगी द्या!”

कंधेने होकाराची मान हलविली. उग्रदत्तने पण ते कबूल केले. त्यानंतर कंधेने आपल्या अनुयायांपैकी एकाला बोलावून रुद्रा मयंकर पक्षांवर बसवून कपिलपूरला घेऊन जायला सांगितले. तो जायला कबूल झाला, पण त्याने एक शंका केेली. म्हणाला—“सत्वर! उग्रदत्त व त्याच्या मित्रांना व्याघ्रचर्मवाले या मयंकर पक्षांवरच धरून घेऊन आले. तेव्हा पासून उमाक्ष व त्याच्या अनुयायांचा या पक्षांवरच इतका राग आहे की आकाशात मयंकर पक्षी इथीस पडल्याबरोबर त्याला ठार करणाऱ्या प्रयत्न केल्याशिवाय ते राहणार नाहीत. निरोप पोचविण्याची गोष्टच सोडून द्या, ते त्या पक्षांना व आम्हाला जमिनीवर उतरल्याबरोबर ठार करतील. इतका राग आहे त्यांचा या पक्षांवर.”

उग्रदत्त काही वेळ त्याविषयी विचार घेतल्यावर म्हणाला—“तरमग रुद्र! तू एक काम कर. जमिनीवर उतरण्यापूर्वी आपल्या

अंगावरच्या कपड्यांचा एक भाग फाडून जमिनीवर टाक व त्याबरोबर मी आपल्या पोषक पित्याच्या नांवी जे पत्र देत आहे ते देखील टाक. ते पाहिल्यावर त्यांना सर्व उलगडा होईल व संकट टळेल.”

ही चुकी सर्वांना पसंत पडली. उगाळताच उड्डाण करी असे आपल्या अनुयायांना सांगून कंधा उग्रदत्तला बरोबर घेऊन त्याच्यासाठी खास ठरलेल्या झोपण्याच्या खोल्यात गेला.

* * *
तिकडे उमाक्ष त्याचा लाडका मुलगा उग्रदत्त नाहीसा झाल्याचे ऐकून खिन्न मनाने

विचार करीत बसला होता की, हीं मुले कोठे गेलीं. तेथल्यांत त्याच्या दोघां अनुयायांनीं येउन तांभितलें—“सरदार एक मोठा... भवें-कर...” बोलतां बोलतां भीतीने त्यांची घोवडीच वळत्यासारखी झाली.

“बोला ना, काय झाले तें! राक्षसां-सारखे राक्षस आणि असे भितां काय बोला!” उआक्षानें रागावून विचारलें—“काय झालें, बोलाय कां नाही?”

पण त्यांच्या तोंडावाटे बळूच उमटला. ते अडखळत घाबऱ्या आवाजांत म्हणाले—“कोणीतरी अग्निद्वीपांतला तहणास दिसत

आहे व दिवसादिवळ्या आपल्या या भागांत उतरण्याच्या मयझांत आहे. पाहरेकऱ्यांनीं याण सोडले व माले रोखून उमे राहाले. तें पाहून त्यानें एक पुरचुंडी फेंकली आणि अजून वरच उडत आहे.”

“पुरचुंडी! कोठें आहे ती?” उआक्षानें जाम्त रागांनें विचारलें.

“ती एका झाडावर फडली बतेथेंच अडकून राहली. आमच्यापैकीं एक जण ती काढायला वर चढला आहे.” एकजण म्हणाला.

“आणि तूं रिकाम्या हातांनीं वैज्यासारखा येथें धांवत आलास! चला तर आपण तिथडेच जाऊं!” असें सांगून उआक्षपण निघाला.

कांहीं अंतर जाऊन गेल्यावर उआक्षाला एका उंच टेकडीवर कांहीं राक्षस मोठमोठ्याने ओरडत असलेले दिसले. त्या वेळीं एक भयंकर पक्षी आकाशांत घिरव्या वालीत होता. उआक्षाला येत असलेला पाहून बोघे पुढें धांवत गेले. एका राक्षसाच्या हातांत एक लहानशी पुरचुंडी होती. तो म्हणाला—

“सरदार या भयंकर पक्ष्यावर कोणीतरी तिथे बसलेले दिसले. त्यापैकीं दोघे त्याच-चर्मवाले नसून अस्वलाचें कातडें त्यांच्या

बग्यावर आहे व एक साध्या माणसासारखे कपडे घातलेला आहे. त्यांनीं हें पत्र काप-डांत गुंडाळून त्यालीं टाकलें. असें सांगून त्यांनीं तें पत्र उआक्षाला दिलें.

उआक्षानें तें पत्र उघडून वाचण्याचा प्रयत्न केला. पण वाचतां न आल्यानें म्हणाला—“ही मनुष्यांची भाषा दिसते आहे. आपल्याला नाहीं वाचतां आयची.” राक्षसांचरोबर कांहीं मनुष्यपण होते. त्यांच्यापैकीं एकाला बोलवून उआक्षानें तें पत्र वाचायला दिलें.

त्यानें तें पत्र वाचलें व चकित होऊन म्हणाला—“महाराक्षस! हें पत्र तर तुमचा दत्तक पुत्र उग्रदत्त याचें आहे. त्यानें तें पत्र अग्निद्वीपांतून लिहिलें आहे. या पक्ष्यावर जे तिथेजण आहेत त्यापैकीं एक रुद्र आहे व अस्वलाचें कातडे घाळून आलेले आपले भित्र आहेत. असें या पत्रांत लिहिलें आहे.”

“म्हणजे माझा उग्रदत्त अजून जिवंत आहे तर! तो परत येणार असें मला वाटतच होतें. तो परत येऊन माझा वारस म्हणून राज्य करणार हें नव्हतां का मी सांगत! तो स्वतःच कां नाहीं आला! त्यानें रुद्रा कां पाठवून दिलें! बरे तें मागाहून पाहूं. त्या भयंकर पक्ष्यावरच्या स्वारांचा खाली उतरायला

प्रथम खूण तर करा.” उआक्ष सशंक-पर्णेंच म्हणाला.

कांहीं राक्षस टेकडीवर, झाडावर वगैरे उंच जागीं चढून खालीं उतरण्यास हातवारे कळें लागले. एका दोघांनीं झाडाच्या फांद्या तोडून त्या हालवून खुण केली. तो भयंकर पक्षी एक दोन घिरव्या घाळून उआक्ष उभा होता तेथें अगदीं जवळ खालीं उतरला. रुद्रने पक्ष्यावरून खालीं उडी मारली व उआक्षकडे धांवत आला.

त्याला पाहून उआक्षाला फार आनंद झाला. त्यानें आनंदाच्या भरांत त्याला

दोन्ही हातांनी उचलत घेतले व खाली ठेवून उग्रवृत्तची खुशाली विचारली. "तो तूझ्याबरोबर का नाही आला? आरुद्र कोठे आहे?"

"उग्रवृत्त खुशाल आहे. आरुद्र व नायक युवर्शन यांची मुख्यी चंद्रसेना मात्र व्याघ्रचर्मवाल्यांच्या हाती कैदेत आहेत. व्याघ्रचर्मवाल्यांच्या सरदार प्रकाश याचा वन होईपर्यंत, त्यांना सुटका मिळजे अक्षय्य आहे व उग्रवृत्तपण सुरक्षितपणे परत पोचजे कठीण आहे. त्याने तुला शक्य तितक्या लवकर शायला सांगितले आहे." रुद्र म्हणाला.

"माझा मुलगा मदत मागतो? अरे प्राणपणाने त्याचे रक्षण करावयाचे मी घेवेन. तोच माझा वारस माझ्या मार्गे हे माझे राज्य तो नाहीतर कोण पाहणार? काय बोलातोस तरी काय तू?" उग्रवृत्त म्हणाला. इण त्या वेळी त्याचे सर्व जंग रागाने थरथर वांपत होते. त्याच्या मुलावर हात टाकण्याची हिंमत? पाहतो कोण त्याचा शत्रू आहे तो.

उग्रवृत्त थोडा शांत झाल्यावर रुद्रने अग्निद्वीपाची परिस्थिती थोडी स्पष्टावून सांगितली व म्हणाला—"व्याघ्रचर्मवाले आणि वास्वली यांचे हाडवेर आहे. आस्वली आपल्या याजूने आहेत. आपण जर व्याघ्रचर्मवाल्यांचा नायनाट करून अग्निद्वीपाचे राज्य त्यांना दिले तर ते आपले सत्य मान्य करून आपल्याला सर्व प्रकारे मदत करतील."

नंतर त्याने एका आस्वली सैनिकाची ओळख करून दिली व म्हणाला—"हा आपल्याला वाट दाखवायला म्हणून आला आहे. आपल्याला समुद्र मार्गे अग्निद्वीपांत जावे लागेल. तेथे पोचायला पुरे दीड दिवस लागतील." नंतर रुद्र त्या आस्वली सैनिकाला तेथे वाट दाखवायला ठेवून पुन्हा भक्तेकर पक्ष्यावर बसून अग्निद्वीपांत गेला.

चांदोश

खाल आपल्या गैन्यांतील पांचवे निवडक राज्यांना घेऊन अग्निद्वीपाकडे निघाला. ते डोंगर, नशा व रानेवने ओलांडून सुबारे एका आग्नेयवर्षात समुद्रकाठी येऊन पोचले. रुद्रने सांगितल्याप्रमाणे दोन दिवसांत प्रवास संपला नाही.

राक्षसांनी आयुष्यात जगादी पहिल्यानेच समुद्र पाहिल्या होता. नजर जेथवर जाई तेथवर पाणीच पाणी होते. ते पाहून त्यांना आश्चर्य वाटले.

"इतक्या मोठ्या समुद्रात जमीन कोठून असणार! समुद्र केव्हाच गिळून टाकील. काहीतरी लुचेरीरी तर नसेल! आपल्याला समुद्रात बुडवून टाकण्यासाठी हा व्याघ्रचर्मवाल्यांचा डाव तर नसेल!" उग्रवृत्ताचे अनुयायी परस्परांशी पुसपुसत होते.

पण उग्रवृत्ताचे कान तिखट होते. तो ओरडला—"झाडे कापून त्यांची खोडे एकाला एक जोडून बांधा. प्रत्येकावर पत्रात जगांना वसावयाचे आहे. बिसरू नका. काळजीपूर्वक जुबुबी नावा केल्यात तर जुन्ही सर्व सुरक्षित पणे अग्निद्वीपांत पोचाल. नाहीतर..."

उग्रवृत्ताने प्रत्येक सांगितल्यावर त्यांना थोडा धीर आला व सर्व कामाला लागले.

त्यांची मोठमोठी झाडे उपटून फाडली. दहाक्या व फांया तोडून फेकून दिल्या व मोठमोठे मोठ एकाला एक जोडून नावा तयार केल्या.

सर्व धवांशाला निघमार तोच चित्रसेन कडून निरोप घेऊन एक दूत आला. त्याच्या कडून उग्रवृत्ताला अग्निद्वीपावरची सर्व हकीगत घळंली व उग्रवृत्त खुशाल असल्याचे चित्रसेनालापण फळत्याचे समजले. चित्रसेनाने निरोप पाठविला होता की मी देखील सैन्य घेऊन मदतीला येत आहे. आपल्या मुलाला व्याघ्रचर्मवाले उचलून घेऊन गेल्याची बाती ऐकल्यापासून मला व महाराणीला चैन

चांदोश

पडनासे झाले आहे. त्यानंतर नामक सुदर्शन याची कन्या चंद्रसेना हिला देखील व्याघ्रचर्मवाले उचलून घेऊन गेल्याचें ऐकून तर आम्हांला फारच काळजी वाटली. सुदर्शन नायकांनं नागवर्माशी झालेल्या मध्येक युद्धांत आम्हांला मदत केली होती. तो महाराणीचा नातेवाईक देखील आहे. युवराजाचें लग्न चंद्रसेनेशीं व्हावें अशी आमची इच्छा होती. पण वैवर्धुचिलास. काहीतरी निराळाच विसतो आहे.

त्या निरोपाचा परिणाम अमाशाच्या मनावर अगदीं उलटाच झाला. त्याला भवेकर राग आला. तो आपली गदा उगारून म्हणाला—“युवराज चंद्रसेन! त्याच्यावर त्याचा आतां हक्क नाही. तो माझा मुलगा आहे व त्याच्या शत्र्यावाइटाची जबाबदारी माझ्यावर आहे. तो सुदर्शन कोण व त्याची

तो मुलगा चंद्रसेना कोण मला माहीत. ती उग्रदेवाला योग्य आहे एवढे कळले तें पुरें.”

वास्त बोलण्यांत अर्थ नाही असा विचार करून वृत्त निवृत्त गेला. त्यानंतर अमाशाच्या आज्ञेनें राक्षसांनीं आपापल्या नावा सगुद्रांत सोडल्या व त्यांवर वस्तु आस्वली सैनिकांच्या सत्प्रगामाचें त्यांच्या नावेमार्गे वाळ लागले.

पुरा एक दिवस व रात्र निर्विघ्नपणें प्रभात केल्यावर पहाटे दूर आकाशांत आगीचे लोट त्यांमा विसले. “अग्निद्वीप! अग्निद्वीप!” भयभीत राक्षस ओरडले. काही वेळानें त्या राजूनें दूर आकाशांतून काहीतरी काळी वस्तु उडत त्यांच्याकडे येत असलेली दिसली. तो मयंकर पक्षी होता.

[पुढल्या अंकांत संपूर्ण]

शापग्रस्त देव

विक्रमाकानें हट्ट सोडला नाही. साहाय्यला जाऊन त्यानें पेत लांघार काढून घेतलें आणि स्वसामानाची वाट घरली. तेव्हां पेततंत बसलेला वेताळ बोलूं लागला—“या जंगमाच्या रात्रीच्या वेळीं सारें जग स्वस्थपणें झोपलें असतां तुंव एक बेडा धीर फर्तव्य पालन करण्यासाठीं इतके कष्ट सोशित आहोस. मला वाटतें कीं तुला कोणी तरी शाप दिला असावा. कारण कोणी भर्माळा पुरुषानें शाप दिला तर तो देवाला देखील भोगावा लागतो. याचें उदाहरण म्हणून मी तुला एक गोष्ट सांगतां. ऐक.” असें सांगून वेताळानें गोष्ट सुरू केली.

दक्षिणेकडे पूर्वेकडील समुद्रकाठावर एक मोठें देऊळ होतें. त्याचा पुजारी एक बाल वृत्तनारी होता. तो राजाकडून किंवा देवळाच्या अधिकार्यांकडून पगार सगैरे काही पेत नसे. पूजा, अभिषेक सगैरे

देवळाच्या गोष्टी

तो करीत असे. त्याला फक्त देवाचाच भरोसा होता.

तो पुजारी एकदाच होता. आईवडील किंवा इतर नातेवाईक त्याला कोणी नव्हते. शिवालयच त्याचे घरदार सर्व कांहीं होते. शंकरच आईचाप व नातेवाईक होते. गांवकरी येऊन पूजा बगैरे करीत. देवासमोर कांदी ठेवले तर ते तेवढे तो प्रसाद म्हणून ग्रहण करी. पूजा बगैरे आटोपून तो देवळातच ध्यान धरून बसून राही. थोडक्यांत सांगावयाचे म्हणजे, त्याने देवाच्या सेवेलाच सर्व आयुष्य वाहून

घेतले होते. सर्व त्याला एक धर्मात्मा पुरुष मानीत.

त्या शिवाल्यातील सांवावर गांवकऱ्यांची फार भक्ती होती. कोणाला मूल नसेल किंवा आणखी काही कष्ट असेल तर लोक येऊन नवस करीत व देव त्यांच्या हाकेला पावत असे. नवस फेडण्यासाठी लोक येत. देवासमोर नवसाचा बिलस ठेवून जात. पुजारी तो बिलस राजाकडे पोचता करी. असे वर्षानुवर्षे चालू होते.

त्या गांवात एक श्रीमंत गृहस्थ रहात असे. त्याला पृथ्वीला काही नव्हते. पण देवळांत येऊन त्याने अभिषेक करवून पुत्रप्राप्तीचा नवस मागितला आणि एक सोन्याचा आंबा देण्याचे कबूल केले.

त्याच्या माम्याने काही दिवसांनी त्याची बायको मरोदर राहली व कालक्रमाने त्याला मुलगा झाला. नवसाला देव पावला म्हणून नवरात्राकोला आनंद झाला. त्या श्रीमंत गृहस्थाने सोनाराकडून सोन्याचा एक आंबा करवून घेतला व नवस फेडण्यासाठी तो देवळात जाला.

त्या वेळी पुजारी ध्यान धरून बाजूला बसला होता. श्रीमंत गृहस्थाने फुलांकळाचे

तबक पुजान्याजवळ ठेवले व म्हणाला— “भटजी, मी समुद्रावर आघोळ करून येतो. आल्हावर पूजा अभिषेक करा. मी तबक ठेवून जातो.” असे सांगून तो स्नानाला निघून गेला.

पुजारी ध्यानमग्न होता व त्याला कोण येऊन काय बोलले हे कळले नाही. त्याने ते तबक पाहिले नाही की त्यांतला तो सोन्याचा आंबा देखील पाहिला नाही.

तो श्रीमंत गृहस्थ स्नानाला निघून गेल्यावर काही वेळाने देवळात एक चोर जाला. त्या चोराचापण त्या सांवावर पूर्ण विश्वास होता. तो प्रत्येक वेळी चोरी करायला जाण्यापूर्वी सांचाला येऊन नमस्कार करीत असे व आपले कार्य निर्विघ्न पार पडावे म्हणून देवाजवळ मागणे मागीत असे. तो चोर एक गरीब शेतकरी होता. सात आठ मुले झाल्यामुळे शेतकीवर इतक्या मुलांचा उदर निर्वाह चालणे अशक्य झाले. म्हणून विचार्याने हा ‘नवीन पंदा’ सुरू केल्या होता व ‘देवाच्या रूपेने’ त्याला आपल्या ‘वंशांत’ चांगले स्थापण येऊ लागले. अर्थातच त्याचा देवावरचा विश्वास अढळ होत गेला. नित्य नियमाप्रमाणे तो

त्या दिवशी पण देवाला नमस्कार करून कोठे तरी चोरीला जायचे असे मनाशी ठरवून निघाला होता.

चोराने देवळात पाय ठेवल्याबरोबर पुजान्याच्या शेजारी ठेवलेले तबक व त्यांतला तो सोन्याचा आंबा दिसला. त्याने देवाचे आभार मानले आणि मनांतल्या मनांत देवाजवळ प्रार्थना केली—“देवा! आज तुझ्या रूपेने मला तुझ्या पायांशेजारीच एक सोन्याचा आंबा मिळाला. हाच तुला आशीर्वाद समजून मी आव चोरी करायला जात आहे. मुलांचे पोट भरले नाही व ती

उपाशी मेली तर त्याचें पाम तुझ्याच कपाळीं. हा आंवा बिडून मी दोनतीन महिने सुखाने राहोन. तोंपर्यंत चोरी करणार नाहीं. तूं अशीच कृपा वेळोवेळीं करीत गेलास तर मला चोरी करण्याची तरी काय गरज?" त्यानें पुन्हां एकदां नमस्कार केला व आंवा उत्कळत घेऊन गेला.

तो श्रीमंत गृहस्थ स्नान करून आला तेव्हां तबकांत आंवा नसलेला पाहून त्याला पुजाऱ्यावर संशय आला. त्यानें रागानें पुजाऱ्याला हलकूम त्याचें ध्यान भंग केलें व म्हणाला—“काय रे मठा! माझा सोन्याचा

आंवा कोठें लपवून ठेवला आहेस? तुझे बकव्यान आम्हांला कळतें.”

“सोन्याचा आंवा! मी नाहीं पाहिला!” पुजारी म्हणाला.

“बऱ्या बोलानें आंवा फोटे आहे तो सांग. नाहीतर तुला राजासमोर उभा करीन. समजलास काय! मी आंघोळीला नातांना सांगून गेलों होतो तबक ठेवले आहे म्हणून!” श्रीमंत गृहस्थ म्हणाला.

“मला कोही माहीत नाहीं?” पुजारी नम्रपणें म्हणाला.

त्या श्रीमंताला जास्तच राग आला. म्हणाला—“तो नवसाचा आंवा होता. तूं तो चोरून घेतला आहेस. तो तुला वचणार नाही. आजपर्यंत काय काय चोरले आहेस तें तो देवच जाणें.”

“मला देवाच्या अरीं चोरी करायची कस्य गरज? ती माझी माऊली, मी तिचा तान्हा! आईच्या घरी चोरी करीन म्हणतां! असं मातृद्रोह, असा स्वामिद्रोह माझ्या हातून कधीं घडणार नाहीं.” मोकळ पुजारी म्हणाला.

सगळे चोर अलेख बोलतात. चोरी करून देवाच्या दोक्यावर आळ जाणणारे

तुम्ही पुजारी! पुज्याचे फाहा बोलण्याचे असेल राजासमोर बोल!” असें सांगून तो निघून गेला आणि राजदरवारी त्यानें किर्पाद केली.

रावानें पुजाऱ्याला हजर करायला हुकूम सोडला. पुजाऱ्यानें त्याला त्या आंक्याविषयीं कांहीं माहीत नसल्याचें सांगितलें. पण राजानें त्याच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष्य केले. म्हणाला—“तबकांत आंवा होता. ज्यावेळीं तबक ठेवले त्या वेळीं देवळांत तूं एकटाच होतास. आंवा नाहीसा झाला तेव्हां पण तूं तेंथेंच होतास. तबक ठेवून जात आहे असें शेटर्जीनीं तुला सांगितलें होतें. मग दुसरा कोण बनावदार ना चोरील! तूं चोरी केलीस कीं नाहीं तें मला माहीत नाहीं. पण चोरीची जबाबदारी मात्र तुझ्यावरच आहे एवढें विस्तरू नकोस. तूं आजपर्यंत किती भाळ अशा तऱ्हेनें राहण केल्य असशील तें तो देवच जाणें.” सांगून राजानें त्याला दहा फटक्यांची शिक्षा दिली.

चांदाळ हासड घेऊन आला. त्यानें एक हासड मारल्यावर पुजाऱ्याला मरंकर राग आला. तो राग राजावर नव्हता कीं त्या श्रीमंत माणसावर नव्हता. राग होता देवावर.

तो देवाला म्हणाला—“माझ्याशिवाय त्या वेळीं देवळांत कोणी नव्हता म्हणून मला ही शिक्षा होऊ आहे. देवा तूं तर होतास. कां नाहीं घेऊन साक्ष दिलीस. इतके दिवस मी तुझी सेवा केली त्याचें हेंच का फल! जो देव आपल्या भक्ताचें रक्षण करूं शकत नाहीं त्याचें हें देऊळ कशाला? समुद्रांत बुडून कां नाहीं जात?”

पुजाऱ्याचे बोलणें संपतांच समुद्राचें पाणी बाह्रें लागलें. जमीत हादरूं लागली. काटा देवळाच्या भिंतीवर घेऊन आवळूं लागल्या, व थोड्या वेळानें देऊळ पाण्याखालीं बुडून

गेलें. समुद्राचे पाणी ओसरलें तेव्हां देऊळ नाहींस झाल्लें होतें.

रावानें येऊन पुजाऱ्याचे पाय धरले व क्षमा मागितली.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळानें विचारलें—
“राजा! मला हें कळत नाहीं देवानें असें स्वतःचें तोंड कां लपविलें? तो व देऊळ असें अदृश्य कां झालें? सर्व शक्तिमान देव आपल्या भक्तांचें रक्षण कां करूं शकला नाहीं व स्वतःचें देखील कां करूं शकला नाहीं. त्याला त्याच्या भक्ताच्या शापामुलें समुद्रांत बुडी मारून कां दडून बसवें लागलें? या प्रश्नांचें उत्तर तुला माहीत असून जर तूं दिलें नाहींस तर परिणाम माहीतच आहे. तुझ्या डोक्याचीं शेंभर छकलें होऊन तुझ्याच पायावर पडतील.”

विक्रमार्क म्हणाला—“देवानें जें केलें तें सर्व गौड्यांचा विचार करूनच केलें. पुजाऱ्याचें रक्षण करणाराचें म्हणजे सदा

चोर कीण आहे हे सांगवें लागणार. पण पुजाऱ्यासारखाच चोरपण देवाचा भक्त होता. चोराळा शिक्षा झाली असती तर आठवता प्राणांवर संकट आलें असतें. याशिवाय स्वतः देव साक्ष आश्रय आला तर देवावरचा विश्वासच उडाला असता. उलट भक्ताच्या शापानें फळ तो भोगायला तयार झाला तर देवाचा महिमा जास्त वाढेल. देवाला हा नित्याच पंच प्रसंगपण नकोसा वाटूं लागला असावा, कारण चोर, संन्यासी, पनी गरीब सर्व आपला आपला स्वार्थ साधण्यासाठी देवाला संकटांत घाळूं लागले होते. म्हणून देवानें या पंचप्रसंगाला तोंड म्हणून भक्ताच्या शापासमोर मान बांकवून भक्ताला मोठेपण दिलें व आपला महिमा वाढविला.”

अशा तऱ्हेनै मौनमग्न झाल्यामुलें वेताळ भेतावरोबर अदृश्य झाला व जाऊन झाडाला लोंबवळूं लागला.

सौजन्यच नडलें

[२]

दोघे मित्र तंवूंत बसून जेवत होते तेव्हां ज्या बीचें लग्न जाफरशीं झालें होतें, तिनें पालवीचा परदा थोडा बाजूला मारून दोघांना पाहिलें. दोघांची मैत्री निभावून नेण्यासाठीं अत्तफनं हा त्याग केला व स्वतः होऊन जाफरशीं आपलें लग्न करून दिलें हें कळायला तिला वेळ लागला नाहीं.

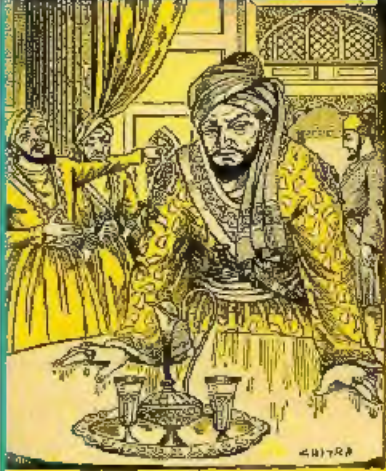
जाफर आपल्या नोकरांचाकरावरोबर निघाला. तो पालवीजवळ येऊन म्हणाला—
“शिवतने! तुझे रूप पाहून....”

ती जाफरला म्हणाली—“मी आपली पियतमा नसून अत्तफची आहे. त्यानें हा त्याग तुमच्यासाठीं केला आहे, तुम्ही त्याचे खरे स्नेही व मित्र असाल तर तुम्ही त्याची वस्तु त्याला परत देणें बरोबर होईल.”

“म्हणजे! माझ्यासाठीं अत्तफनें पचदा त्याग केला!” जाफर उद्यारला.

“तुम्ही मला पाहाल्यावर त्याला सांगितलें असेल. आपल्या मित्रासाठीं अत्तफ स्वतःचा प्राण द्यावा लागला तरी मागे पुढें पाहणार नाहीं.” ती म्हणाली.

जाफरला आपल्या मित्राचा तो उदार स्वभाव पाहून रडूं कोसळले. म्हणाला—
“आतां या पुढें अत्तफसाठीं तुझ्या रक्षणाचा भार माझ्यावर राहील. तुला जेमास्कतला परत पाठविल्यास तुझ्या वडिलांच्या मनांत किनाकारण निरनिराळ्या शंका कुशाका उद्भूत लागतील. म्हणून अत्तफला बगदादला बोलावून घेऊं व तेथेंच मी तुला त्याच्याशीं लग्न लावून देईन.”

तिकडे बगदादला जाफर निघून गेल्यावर खलीफाला फार वाईट वाटलं. आपण आपल्या एका विश्वस्त माणसाला आपल्या लढी स्वाभावमुळे घालवून बसलों. ती रानावनांत हिंडत असेल. त्याने जाफरच्या शोधार्थ लोक पाठविले. चार महिन्यांनंतर एका दूताने येऊन सांगितलं की जाफर लस करून आपल्या बेगमेबरोबर येत आहे. खलीफा त्याला सामोरा गेला आणि प्रेमाने सेटून विचारलं—“मित्रा! इतके दिवस तू मला कसा बितरलास? कोठे होतास?”

Fullscreen 127 34 / 80

जाफर खलीफाला आपलं कदा झालेलं सांगून म्हणाला—“पण हे अचफक्या त्यागा-मुल्लेच होऊ शकलं.”

खलीफाला अचफक्या त्यागाचं वर्णन ऐकून आश्चर्य वाटलं. म्हणाला—“जसा मित्र दुर्मीळ असतो. त्याला आवरपूर्वक वेऊन येण्यासाठी मी निरोप पाठवितो.”

जाफरने अचफक्या प्रेमिकेला राहण्यासाठी उत्तम व्यवस्था करून दिली. तिच्या तैनाती-साठी चासी नेमल्या. ती स्वतः कधी अचफक्या मेमिकेस येऊन गेली नाही. नोकरीला पाठवून कुशल श्रेम विचारून वेऊं लागला. त्याने तिच्याकडे असाहि निरोप पाठविला की अचफक्या स्वतः खलीफाने बोलवणें पाठविलं आहे व त्याच्यासमोर तुझे अचफकीं लस करून येण्याचं ठरलं आहे.

तिकडे वेगस्वराला सर्व लोकांना कळलं की खलीफांचा वजीर जाफर व अचफांची मैत्री आहे. म्हणून अचफक्या दुष्टांनी त्याच्या-विरुद्ध राज्यप्रतिनिधि व अधिकाऱ्यांचे कान भरयला सुरवात केली. जोपर्यंत हा आहे तोपर्यंत तुम्हांला पगारांत नदती मिळणें शक्य नाही व हुदापण वाढणार नाही. कारण त्याने खलीफांकडे जाफर मार्जित ठुमच्या-

वैळीच सावध व्हावं !”

राजप्रतिनिधी भूस व आततायी होता. त्याने अचफला कैद करून त्याला सुळावर नदविण्याची शिक्षा सुनावली. पण त्या अधिकाऱ्याच्या काही सुज्ञ स्नेहांनी त्याला सडा दिला की व कामांत इतकी वाई करूं नये. दुष्ट लोक स्वोर्ते नौगायला कमी करत नाहीत, हे कळलं तर जाफर तुम्हांला कामा-बळत कमी तर कमीलच मृत्युदंड सुद्धा देईल. अचफला दिलेल्या शिक्षेची गोष्ट लपवून ठेवणें शक्य नाही.

राजप्रतिनिधि ते ऐकून घाबरला. त्याने अचकला कैदेची शिक्षा दिली. पण अचफा एके दिवशी कैदेतून पळून गेला. अनेक काळ व शातना त्याला सहन कराव्या लागल्या. कोठे जावं हेच त्याला कळत नव्हतं. आपल्या या स्थितीत कोणा मित्राकडे किंवा नाते-वाइकांकडे जाणें तर त्याला बिलकुल पसंत नव्हतं. शेवटी तो बगदादला जाणाऱ्या एका काफल्याबरोबर निघाला आणि एक महिना पायी प्रवास करून बगदादला आला.

दोन दिवस उपाशी सर्व शहर फिरला व तिसऱ्या दिवशी एका मशीदीत आज्ञा

बसला. त्याचे सर्व कपडे फाटून गेले होते. अंगावर मांस उरलं नव्हतं. दादी बाढलेली होती. जोळे सोल आंत गेले होते. उपास-मात्र व शोष नाही म्हणून तो इतका रोड झाला होता की त्याच्याकडे पाहणाऱ्याला दया येण्याऐवजी घृणाच होत होती.

शोक्या वेळाने त्याच्यासमोर एक मिकारी येऊन बसला. आपली झोळी सोडून रोव्या, भाजी, फळे व अन्य पदार्थ एका मागून एक खाऊ लागला.

मुकेने अचफाचा जीव कासावीस होत होता. पण मागण्याची हिंमत झाली नाही.

त्याच्या डोक्यांतून घळबळीत असे वाहू लागले. मिकाच्याने डोकें बर करून त्याच्या-
कडे पाहिलें व म्हणाला—

“तू आपल्या या अश्रूंनीं हे सारे काळवट
मिळवून काढलेस तरी तुला मी एक देखील
तुकडा बांधला तयार नाही. पण एक सखा
घेतो. खलीफाचा इजीर बाफर दान करीत
आहे. अत्तफ नांवाचा त्याचा कोणी मित्र
आहे. म्हणें, त्यानें फार मोठें दानपुण्य
करून व त्याग करून जाफरची मैत्री
संपादन केली. ती शोपतांना एवढां
अत्तफला मनांतल्या मनांत सखम करून

त्याचे आभार मानतो. तूं त्याच्याकडे,
वाऊन मागितलेस तर तो तुला पोटभर
जेवाभला घालील.

अत्तफला मोठळ आल्यासारखें झाले.
तरमग आपला तो पाहुणाच वजीर जाफर
होता काय? आपण सहज त्याला जाफर
म्हणून खेवांना सोडें सांगितले होतें
देवाच्या कृपेचा दाखला याहून जास्त तो
काय असणार! त्याच्या जिवांत जीव आला.
त्यानें जाफरच्या नावीं एक पत्र लिहिलें व
जाफरचा पत्रा निचारीत त्याच्या घरीं रेल.
फोटकावर उभ्या पाहारेकऱ्यांना म्हणाला—

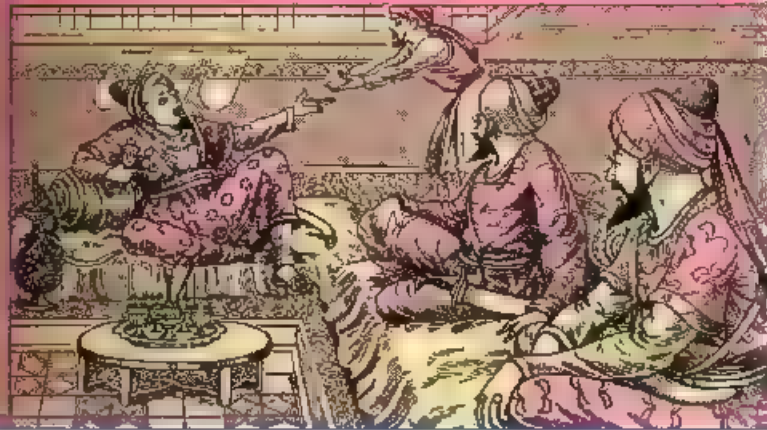
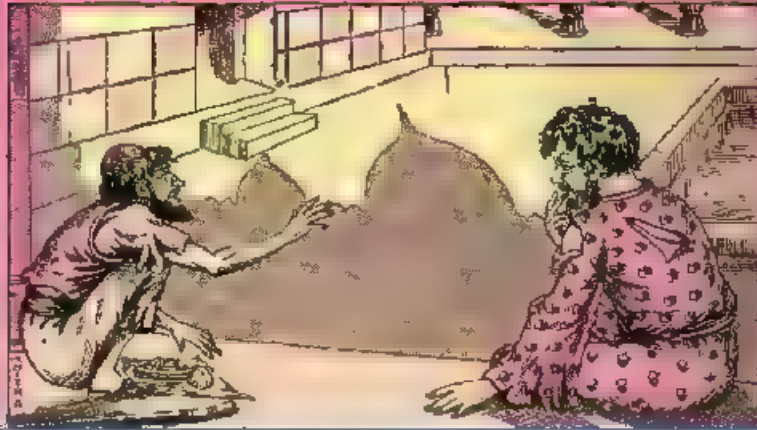
“माझे नांव अत्तफ आहे. आपल्या
मालकाला एवढी चिठ्ठी नेऊन दे!”

त्या शिपायानें दोन सिन्या हासडल्या व
म्हणाला—“तूं अत्तफ! आमचे मालक तर
रोज सकाळीं उठतांना व शोपतांना त्याला
नमस्कार करतात आणि तूं त्या घर्मास्थ्याचे
नाव म्हाळा लावून घेतोस! हो चालता!”
असें सांगून त्यानें अत्तफला दोस वेत
ल्यावले. अत्तफ बेभुद्ध होऊन जमिनीवर
पडला. त्याच्या तोंडांतून रक्त वाहू लागलें.

तरी तो म्हणाला—“माझे हे पत्र माझ्या
मित्राला नेऊन दे!” नोकर मोठा चपापला

व चिठ्ठी घेऊन आत गेला त्या वे
जाफर आपल्या स्नेही मंडळींबरोबर व
अत्तफचा गुणानुवाद करीत होता—“
कोण, माझा हुद्दा काय हें कांही मा
नसूनहि त्यानें माझ्यासाठीं काम न
केलें! त्याच्यासारखा मनुष्य या दुनि
मिळणार नाही. त्याचें फण आयुष्य
फेडणें मला लक्ष्य होणार नाही.” ए
केळीं नोकरानें चिठ्ठी आणून दिली.

पत्रावर अत्तफची सही पाहून जाफर
चेरीच आली. त्याच्या हातांतल दार
पेला जमीनीवर पडून फुटला. त्याची व

Full Screen

127

38

1/50

38

मिळाली नाही. त्याने फक्त सहीच पाहली होती चिठ्ठी बाचली नव्हती म्हणून मजकूर पण कळला नाही. मित्राला भेटू न शकल्याबद्दल त्याला मनस्वी दुःख झाले.

अत्तफ तुरुंगात असतांना खलीफाना एक मुलगा झाला कैद्यांना सुटका देण्याचा हुक्म झाला. अत्तफ कैदेतून सुटला पण कोठे जावे काय करावे त्याला सुचेना जाफरच्या घरी जाण्याचा विचारच त्याच्या मनात आला नाही. डेमास्कसला परत जावे म्हणजे तर राजवृत्तिभिषि पुन्हा तुरुंगात टाकील बगदाद शहरात कोठे शरा मिळ-

ण्याची शक्यता नाही. येथे तर भिक्षाखांच देखील संप आहेत. गरिबांचा वाली या शहरात कोण मिळवणार? जाफरला आपला भाऊ म्हणून आजवर मानीत आले ती चुक होती. आता अज्ञाचा आधारच काय तो उरला आहे अत्तफने ती रात्र पक्षीदांतच काढण्याचे ठरविले. परंतु मशीदीत रात्री रहायला परवानगी नव्हती म्हणून एका पडक्या रिकव्या घरात ती रात्र काढण्याच्या हेतूने तो शिरला काळोखात काही दिवले नाही व पायाला काही तरी लागले त्याचे चिठ्ठीची मोष्ट त्याला आटवली. पण चिठ्ठीच बाकून पाहिले तर ते माणसाचे शरीर होते.

चांदोवा

कार्णी तरी त्या माणसाचा खून केला हाता. जवळच खजीर पण पडला होता.

अत्तफ बाहेर आला व रात्र देणान्या शिपायाना बोलावून त्याने ते वाखविले त्यांनी अत्तफलाच खुनी समजून धरले व खूप चोप दिला. त्यांनी त्याला कैदेत टाकले दुसऱ्या दिवशी काजीच्या समोर अत्तफला हजर करण्यात आले काजीने चक्करी करून दुसऱ्या दिवशी निकाल संगितला. आवड्या दिवशी रात्री त्याने जाफरकडे जाऊन त्याचा सल्ला घेतला. म्हणाला "एक मनुष्य भिकारी वित्तो आहे. त्याच्यावर खुनाचा आरोप आहे. त्याच्याजवळ शिपायांना तरसुरा देतील सांपळला आहे त्याला काय शिक्षा द्यावी.

"त्याचे डोके उडवावे." जाफरने हुकूम दिला. दुसऱ्या दिवशी जाफर पायीच फिरायला गेला तेव्हा त्याला बध्दस्थानाजवळ गर्दी दिसली त्याने जवळ जाऊन कावीला विचारले "कोणाला तरी शिक्षा देतां आहां वाटते?"

"होय, एका खुनी माणसाला शिरच्छेदाची शिक्षा दिली आहे. डेमास्कसजून तो बगदादला आला होता, म्हणे.

जेनास्तकचे नाव देऊनच जाफरने अत्तफकडे निखून पाहिले. पण तो त्याला ओळखू शकला नाही. अत्तफच्या चहऱ्यात इतका बदल झाला होता त्याला त्याने विचारले—'कायरे, कोठला राहणारा? खुद डेमास्कसचा की जवळपासच्या खेड्यांतला?'

"खुद डेमास्कसचाच राहणारा आहे!" अत्तफ म्हणाला.

"डेमास्कसला अत्तफ नावाचा एक उदार तरुण आहे, त्याला तू ओळखतोस का?" जाफरने विचारले.

चांदोवा

जापण त्याच्याच घरी रहात होता. त्याच्या नात्यांतल्या एका मुलीशीच आपले लग्न झाले होते. मला ते सगळे माहीत आहे. नगडादला परत येतांना जापण त्याचा निरोप घेतला, 'हं देखील मला वाटवते.' अन्तर्ग म्हाणाला

"पण तो हल्ली तेथे नाही, कोठे गेला?" जाफरने विचारले.

"तो आपल्याच बोधार्थे निघाला. पण त्याचे भाग्यच उपराटं निघाले आणि आज त्याला नव्याप्यानी खुनी म्हणून घेऊन जाण्यांत आले आहे!" अन्तर्ग म्हणाला.

"म्हणजे!..." असे म्हणून जाफर नव्हत होऊन अचफकडे पाहू लागला. ओळख पटली. त्याने आपल्या मित्राचा मिठी मारली.

इतक्यांत एक म्हातारा ओरडत आला "बाबा, बाबा!"

"कोण तू?" जाफरने त्याला विचारले.

"सरा खुनी!" म्हातारा म्हणाला.

"तू खून कां केलास?"

"त्या बाजी माणसाचा एकदांच काय वर्णन मी ऐकले आहे. पण तू असा ह्या दहादां खून करायला मिळाला तर स्वतः तम्हें कां केलास?" खलीफाने विचारले.

पाप नाही. पण माझ्याऐवजी एका निरपराध माणसाचा शिरच्छेद होत आहे, हे ऐकून मी आलेो आहे." तो म्हणाला.

"तुझ्या बोलण्यावर आमचा विश्वास नाही. तुझ्यावर आरोप साधीत होईपर्यंत अचफकी शिक्षा रद्द झाली आहे." जाफर म्हणाला

जाफरने आपल्या मित्राचा हात धरला व त्याला घेऊन घरी गेला. तेथे त्यान वगैरे शास्त्रावर त्याला घेऊन खलीफाकडे गेला

"जाफरच्या तोंडीं तुझ्या बोधार्थेच वर्णन मी ऐकले आहे. पण तू असा ह्या दहादां खून करायला मिळाला तर स्वतः तम्हें कां केलास?" खलीफाने विचारले.

अत्तफला रुद्धे कोसळले. पण त्याने आपली करुण कहाणी जेव्हा सांगितली, ही ऐकून खलीफा देखील स्वतःला आवक शकले नाहीत. त्याच्या जोव्यांना तिने जाही. त्यांनी जाफरला विचारले- "या तरुणाचे काण तुझ्यावर पडली आहे हे मी सांगण्याची गरज नाही."

"त्याने माझ्या करतां जे केले त्या उपकाराची फेड मी या आयुष्यात तरी करू शकणार नाही. त्याचा तेवढा गुलाम म्हणून आयुष्य घालवण्याला मिळाले तर मला आनंदच होईल." जाफर म्हणाला.

अत्तफने भाग्य पुन्हा पाळले. खलीफाने राज्यप्रतिनिधीला धरून आवाण्यास हुकूम सोडला. अत्तफने त्याच्या मेसिकेईन खलीफाच्यासमोर लग्न झाले. डेमास्कसला ही बातमी गेली तेव्हा अत्तफला डेमास्कसहून लवकर परत येण्यासाठी पत्रावर पत्रे येऊ लागली

खलीफाला अत्तफने परत डेमास्कसला जाऊ नये असे वाटत होते. परंतु आग्रह केल्या मुळे त्यालाच डेमास्कसचा काजी म्हणून नेमून खलीफाने त्याला निरोप देण्याचे ठरविले. त्याला रत्ने व जड जवाहीर उपहार म्हणून दिले आणि खेचरे, डंट व नोक्कराचाकर पण बरोबर पाठवून मोठ्या आटांनी निरोप दिला.

अत्तफ पुन्हा डेमास्कसला एक काजी म्हणून येत असल्याचे ऐकून डेमास्कसच्या राहिवार्यांनी स्वागताची तयारी केली.

अत्तफने डेमास्कसला आल्याबरोबर डेमास्कसच्या अधिकाऱ्याला त्याचे सर्व अपराध माफ करून कैदेतून सुटका दिली.

त्या दिवशी रात्री खलीफाला ते पुस्तक मिळाले होते व त्याविषयी त्याने जाफरला जो प्रश्न विचारला होता, त्याची गोष्ट खलीफा पार विमळून गेली. जाफरने देखील त्याची आठवण करून दिली नाही.

* दोन मित्र *

फ्रान्स देशांत घडलेली ही गोष्ट आहे

एकाच दिवशी दोघां जमीनदारांना दोन मुले झाली. दोघांचा जन्मच एका दिवशी झाला नाही, त्यांचा चेहरामोहरा पण एकच होता. हतका कीं दोघे जुळीं भावंडे वाटत एकाचे नांव अमिल होते व दुसऱ्याचे अमिस. एकदा दोघे जमीनदार सहज भेटले व परस्परांच्या मुलांत साम्य पाहून त्यांना फारच आश्चर्य वाटले. तेव्हापासून दोघा मुलांचा पण परस्पर स्नेह वाढत गेला.

वर्यांत आल्यावर दोघे राजाच्या पदरी नोकरीला लागले. राजाला दोघांत थोडा फरक देखील दिसला नाही. पण त्याने त्यांना कायें भाव अगदीं निरनिराळीं दिली.

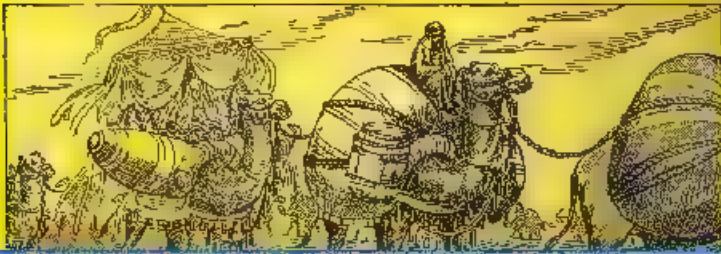
पुढे काहीं दिवसांनी अमिसचे एका मुलीवर प्रेम लडले व त्याचे लग्न पण झाले. परंतु त्या मुलीचे प्रेम अमिसवर जितकें होतें

त्याहून त्याच्या जमीनजुमल्यावर व संपत्तीवर जास्त होतें. अमिस व अमिल यांची परस्परांशीं मैत्री तिला स्वतः नसे. परंतु तिने अमिलविषयी तिच्या मनांतला तिठकारा पतीला कधीं कळू दिला नाही

अमिलने लग्न केलें नाही. त्याला एक कारण होतें. राजाच्या मुलीवरच त्याचे मन बसलें होतें. तिच्याशिवाय दुसरीशीं लग्न करावयाचे नाही अशी त्याने मनांतल्या मनांत प्रतिज्ञाच केली होती. परंतु ही प्रतिज्ञा पुरी होणें नितकें सोपें नव्हतें.

राजकुमारीच्या मनांत अमिलविषयी कधीं विचार तरी उठला कीं नाही कोणास ठाऊक ! राजकन्येचा विवाह कोणत्यातरी राजकुमाराशीं झाला पाहिजे असें राजाला वाटे.

एकदां अमिस आपल्या सासुरवाडी जायला निवाला तेव्हां अमिल त्याला निरोप द्यायला

आला त्या वेळी ती अमिलला म्हणाला-
“समावृत्त रहा चुका! आपल्या वेळ्या मेघाला
मोडी वेसण घाल, नाहीतर मागाहून पश्चात्ताप
करीत बसावे लागेल”

“मी वाईत कांहीं करणार नाही!”
अमिलने वचन दिले. अमिस आपल्या
शायकांबरोबर निघून गेला

अमिलला सुद्धा ही गोष्ट फळली नव्हती
की स्वतः राजकन्येचे मन देखील त्याच्यावर
बसले आहे. एखादा अमिलला नी एकांतात
मेढली तेव्हा परम्पगचे परम्पार प्रेम
असल्याची गोष्ट त्यांना कळली. अमिलला

आनंद झाला. त्यानंतर ती परम्परांना
बनवता येवली.

परंतु एका दोषांना एकांताने बोलत
असता एका अधिकाऱ्याने पाहिले. अमिल
व अमिसवर राजाची मर्जी होती हे त्या
अधिकाऱ्याला आवडले नाही. तो मधी पहात
होता व ती चावून आली. त्याने निखट
मीठ लावून राजाचे कान भरले. राजाने
अमिलला बोलावून विचारले “तुं राजकन्येला
एकांतात येतलेस असे मला कळले आहे.
तुला धाडशीपणा पाहून कौतुक वाटते!”
राजा व्यंग करून म्हणाला

अमिसने ज्या गोष्टीची नात हातात घेऊन
पडले. खोटे बोलणे पाप आहे. सत्याचाच
नहमी जय होतो, असा अमिलचा ठाम
विश्वास होता. स्वरे बोलणे तर राजाचा कोप
हाणार म्हणून तो म्हणाला “मला याविषयी
काहीच बोलवयाचे नाही”

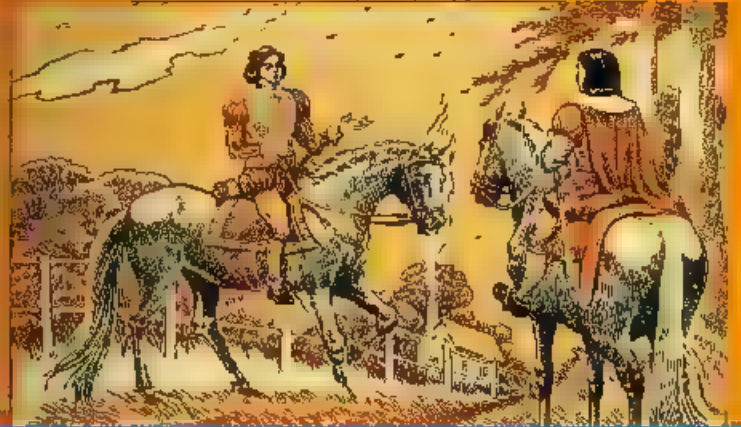
पण तो अधिकारी स्वस्थ बसला नाही
त्याने विचारले “म्हणजे मी खोटा आणि
तू सरा, हेच की नाही. देवाला साक्षी ठेवून
मी तुला इन्द्र युद्धाला आव्हान करित आहे”

राजा व दरबारी बऱ्याच समक्ष इन्द्र
युद्धासाठी वेळ उरली. अमिल राजाचा निरोप

घेऊन अमिसला भेटायला गेला आणि मंथन
असा की त्याच दिवशी अमिस आपल्या
सामुखाड्डन परत आला होता. दोघांची
बाटेतच गांठ पडली

अमिलने पडलेले वृच थोडक्यात सांगून
या पेच प्रसंगाने काहीतरी तोड काढायला
सांगितले म्हणाला-“नित्रा! चहाडखोगा-
पासून देव माझे रक्षण करणार नाही असे
का वाटते तुला? आता या गोष्टीचा निचाल
लागलेलाच अग असे मला वाटत आहे”

अमिस थोडा वेळ विचार करून म्हणाला-
“तुं माझ्या घरी निघून जा. वेळ प्रसंग

येईल तसें मी पाहून घेईन. मी कळवीपर्यंत येऊं नकोस. त्या नहाडसाराचा नमाजर मी घेतां. मी त्याच्याशीं द्वन्द्व युद्धास जातो. तो मला ओणवळू शकणार नाही त्यान मी निरक्षण व कवच घातून गेलों तर तोच काय मला कोणी देखील ओखळू शकणार नाही या शिवाय मी राजकुमारीला कधी भेटलां नाही किंवा एकांतांत तिच्याशीं बोललां नाहीं हें बघडक मांगूं शकेंन व सोदें बोलल्याचा अपराधपण लागणार नाहीं.”

अमिल आपल्या मित्राच्या संपण्याप्रमाणें त्याच्या घरीं निघून गेला अमिसनं त्याच्या

एकवीं द्वन्द्व युद्ध करून त्या चहाडखोर अधिकाऱ्याचा वध केला. त्यावरून दरबारी व राजा सर्वांची अमिल निरपराध असल्याची खात्री पटली. राजानें एका चहाडखोर अधिकाऱ्याच्या बोलण्यावर विश्वास करून विनाकारण आरोप लावल्याबद्दल आपली दिलगिरी व्यक्त केली व म्हणाला “आ मोहीनी यफ्फा राज्यभर पसरलीच आहे. अमिलसारखा योद्धा राजकन्येला वर मिळाल्याबद्दल आमच्या राजघराण्याचा मान वाढेलच. म्हणून त्याच्याशीं तिचा विवाह करण्याचा माझा विचार आहे.” सर्वांनीं अमिलचा जयजयकार केला.

अमिसनं अमिलला निरोप पाठवून राज घाणी बाहेरच त्याला भेटून सर्व हकीकत सांगितली. मित्राच्या शौचांमुळे व औदार्यं मुळें अमिल त्या कठीण प्रसंगांतून बांचला व स्वप्नांत देखील जी इच्छा पुरी होण्याची अशा नव्हती ती पुरी झाली.

अमिल व राजकन्या दोघांचा लग्न समारंभ घाटामाग्यानें पार पडला अमिलनें, हा योग जुलून येण्यास त्याच्या मित्रानें व सहाम्य केले त्याचें वर्णन करून राजकन्येची त्याची ओळख करून दिली तेव्हां ती मिळाली हा

बांदोबा

कधीं संधी देखील का ?”

पुढे काहीं दिवसांनीं दोघां मित्रांनीं राजाच्या पत्तरीची नोकरी सोडून दिली व जी थोडी मिळकत त्यांना मिळाली होती तींत समाधान मागून आपल्या गांधीं येऊन राहूं लागले

अमिल व राजकुमारीला दोन मुलें झालीं. त्यांचा संसार सर्व प्रकारें सुखानें नाक होता. परंतु अमिलच्या माम्यानें पाठ फिरविली. त्याला कुष्ठरोग झाला, त्यामुळें त्याची बायको त्याला एकटा सोडून निघून गेली. त्या रोगाला औषधच नव्हतें. तो हर एका सोपण्यांत रहात असें. नोकरांकर देखील त्याच्याजवळ येत नसत व त्याचें काम करण्यांत टाळोटाळ करीत त्याला दोन वेळचें खायला देखील नीट मिळतनासें झालें

शेवटीं वैनागून त्यानें एकदां आपल्या बायकोकडे निरोप पाठविला—“असा माझा जीव वेण्यापेक्षां मला विष देऊन टाक, छुणजे मला मुक्ती मिळेल व तुला पण मुक्ती मिळेल.”

अमिलचे नोकर स्वारी भक्त होते. पण मालकिणीच्या भीतीनें ते थोडे थोडे दुर्लक्ष

करीत. एकदां त्यानें आपल्या दोघां नोकरांना बोलावून मांगितलें, बाबांनो ' तुमच्या मालकिणीला माझी पर्वा नाही. तो देव वर आढे सोपयत मला स्वतःच्या जिवाची काळजी करण्याचें कारण नाहीं उचला माझी खाट आणि मला नेऊन ठेवा कोठें तरी देव तारी त्याला कोण मारी ?

नोकर आपल्या मालकाची खाट उचलून घेऊन निघाले. अमिल भीक भागत अमिलच्या घरीं आला. आपल्या स्नेह्याला त्या स्थितींत पाहून अमिलला त्याची दया आली. त्यानें मागचा पुढचा काहीं एक विचार केला नाहीं

व पेमानें आपल्या मित्राला भेटला. तो त्याला घरांत बोलावून घेऊन गेला. त्यानें स्वतःचा फळंग त्याला झोपायला दिला व रात्रंदिवस त्याची सेवाशुद्धी करूं लागला.

एके दिवशीं रात्रीं झोपेत अमिसला एक दृष्टांत झाला. देवीनें स्वप्नांत येऊन त्याला विचारलें—“रोगमुक्त होण्याची तुझा मनांत इच्छा आहे का ?”

“होव ! पण कर्म !” अमिसनें विचारलें.

“तूं आपल्या मित्राच्या मुलांच्या रक्तांनं स्नान केलें तर तुझा हा रोग बरा होईल.” देवी म्हणाली.

“तसें असेल तर नको. मला त्याची गरज नाही मी हें घृणित कर्म करणार नाही.” अमिस स्वप्नांतच जोरानें ओरडला.

परंतु अमिसला त्याचे तें बडबडणें ऐकूं आलें. त्यानें विचारलें “कोणतें घृणित काम तें ? तूं कोणाचीं बोलत होतास अमिस ?”

“काहीं नव्हीं रे ! तें एक स्वप्न होतें !” अमिस म्हणाला.

“अरे होय ! पण कळू तर देशील तें काय स्वप्न होतें तें !” अमिसनें आग्रह केला

अगदीं नाइलाजानें अमिसनें जें स्वप्न पाहिलें होतें खरेंखरें सांगून टाकलें व

म्हणाला—“तुमचे स्वप्न पाहण्यांत कोही अर्थ आहे का ?”

अमिसनें मित्राला मनांतल्या हेतू कळूं दिला नाहीं. अमिसला झोप लागली पण अमिसला डोळा लागला नाहीं. रात्रभर तो विचार करीत अंधश्रद्धावर पडून राहिला. नंतर तो त्याची नायकी व मुलें जेथें झोपली होती तेंथें गेला व बायकोला जागें करून म्हणाला—“अमिसची तब्येत आज अरा जास्त बिघडली आहे. तूं चर्चमध्ये जाऊन त्याच्या वतीनें व माझ्या वतीनें प्रार्थना करून ये.”

ती निवृत्त गेल्यावर अमिसनें आपली तलवार घेऊन आपल्या दोघां मुलांचा वध करून त्यांचें रक्त घेऊन आला व तें त्यानें आपल्या मित्राच्या अंगाला चोपडलें. अमिस झोपलेलाच होता. त्याचीं झोप सोडली तेव्हा कृष्टरोग बरा झालेला पाहून त्याला आश्चर्य वाटलें. देवीनें सांगितलेली गोष्ट त्याला आठवली व मित्रानें आपल्या मुलांचा वध करून आपल्याला बांचविलें झाला विचार करून तो बाबकून उभा राहिला. म्हणाला “हें तूं काय केलेस मित्रा ? त्याचा विचार करूनच माझ्या अंगावर कांटा उभा राहतो.”

एव अमिल शान्तपणें म्हणाला " मित्रा ! देवाच्या कृपेनें तू बरा झालास. चळ आपण चर्चमध्ये जाऊन देवाचे आजार मानू." त्यानें अमिसला अंगांत धाळण्यासाठीं स्वतःचा एक उत्तम पोशाख काढून विला. बोधे चर्चमध्ये जायला निघाले

दोघे चर्चमध्ये पांचले तेव्हां अमिलची बायको प्रार्थना करून परत येत होती. ती थोडा वेळ थांबली दोघे मिव प्रार्थना करून आल्यावर ती त्यांच्याबरोबर घरी निघाली. घरी पोचल्यावर तिनें अमिसचा आजार कसा काय बरा झाला म्हणून विचारलें.

अमिल म्हणाला—" ही सर्व देवाची कृपा आहे !" पण अमिसला राहवले नाही. त्याला हाई कोसळले व त्यानें त्याच्या मित्रानें केवदा त्याग केला, हें अडखळत सांगून टाकलें. तेव्हां ती म्हणाली " मग मला कां नाही

सांगितलें ? मला उपकाराची फंड करण्यास संधी मिळाली नाही."

तिच्या तोंडून हें नाकड निघलें खरें, पण मातृस्नेहानें उचल घेतली व ती आपला हुंदका आवरूं शकली नाही. आपल्या पतीकडे नजर उचलून तिनें एकदां देखील पाहिलें नाही, व तिची मुले ज्या खोलींत झाली होती त्या खोलीकडे ती पायली. तें मग्न व दृश्य पाहण्यापूर्वीच आपण घेरी येऊन पडणार असें तिला वाटत होतें. परंतु त्या मनःस्थितींत ती आपल्या खोलीकडे जात असतां खोलीभूत हंसत वागडत येणाऱ्या मुलांना पाहून तिला आश्चर्याचा धक्का बसला, तिनें गुढगे टेंवून देवाला नमस्कार केला

मुलांच्या गळ्यावर एका लाल रेषेसिवाय तिला दुसरे काही दिप्तलें नाही.

साह्या साह्या

*

[स्वाकी रायतीचं नका]

या जवळच्या कधीना दोन बायका होत्या. एकीचें नांव कात्यायिनी व दुसरीचें नांव मैत्रेयी. त्यांना गृहस्थाश्रमी जळोट संपत्ती मिळाली व त्यांचा उपभोग करून त्यांनीं शेवटीं वानप्रस्थाश्रमांत प्रवेश करण्याचें ठरविलें. त्यांनीं आपल्या सर्व संपत्तीचे दोन वांटे केले व आपल्या दोघां पक्षींवर एकेक ध्यायला सांगितलें.

मैत्रेयी शाहूषी होती, तिनें विचार केला, सर्व संपत्तीचा व सुखोपभोगाचा त्याग करून पत्नी कनांत जात आहेत.

तेथें जास्त जागृत मिळत असेल म्हणूनच त्यांची सर्वसंग परिवर्तन करण्याचें ठरविले असेल. नाहीतर कोणी स्वतः हाऊन कष्टाचें जिणें पसंत करील का ?

असा विचार करून ती पतीला म्हणाली — " आपल्याला जो ज्ञानराम झाला बाहे त्यातला एक वांटा मला द्यावा, मला हें घन नको "

कात्यायिनीला सर्व संपत्ती मिळाली. पण ज्ञानधनाचा वांटा मैत्रेयीलाच मिळाला.

घरांतलें भूत

सुक्य गांवीं पांडू कासार रहात असे. गांवाच्या टोंकाला एक झोंपडी बांधून तीत तो रहात असे. त्याला दोन मुल्ले होती. थोडीशी शंतीची जमीन, झोंपड व बांगळ्या या शिवाय त्यांच्याकडे एक गाय व चार कांबळ्या पण होण्या.

पांडू रोज पहाटे उठून चार काही व शेणगोठा करून गाईला गवत घाली. मंतर-वाहारी करून चार भाकण्या सुपारच्या जेवणासाठी बांधून घेई व बांगळ्या घेऊन फेरीला जाई. संध्याकाळ पावेतो जवळपासच्या खेळ्या-पाळ्यांत हिंडून तिन्हीसाजा घरी परत येई.

एके दिवशी तो वडाच्या पाराजवळ पोचला तेव्हा एन दुषारची वेळ झाली होती. जवळ विहीर होती. त्याने बांगळ्यांचे गाठोडे जमिनीवर ठेवले व तांब्याभर पाणी

आणून त्यायला बसला. त्यानेमिगे झाल्यावर अर्धी भाकरी उरली होती ती तेथेच कापळे कुत्री खातील असा विचार करून तेथेच टाकून निघून गेला.

पांडू इकडून गेला व तिकडून वडाच्या झाडावरून एक ब्रह्मराक्षसीण खाली उतरून आली. हत्के दिवस ती दुसऱ्या एका झाडावर रहात असे. ते झाड पडून गेल्यावर ती या झाडावर त्यान दिवशी येऊन राहू लागली होती. कित्येक दिवसाची सुकेली होती. ती अर्धी भाकरी देखील तिला मोठी वाटली व जिभल्या चाटत ती धावत आली व एक मिनिटांत ती भाकरी खाऊन राकली.

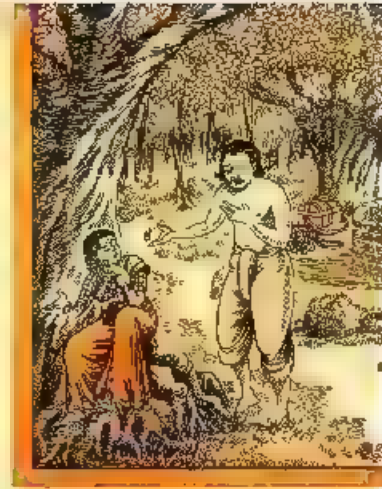
त्यापुढीं तिने रंकमोस सोडून बाकी काही खाळें नव्हतें. पण भाकरी खाऊन नंतर माणसांचे खाद्यपदार्थ स्वादिष्ट असतात हे तिला कळले. माणसाचे खाद्यपदार्थ खावला

मिळव म्हणून तेन मनुष्यरूप ध्यायचे तर विलें आणि एका सुंदर तरुणीचे रूप घेऊन झाडावाली रुढत पांडू कासारची वाट पहात बसून राहली.

पांडू नित्याप्रमाणे विहीरीवर संध्याकाळच्या सुमारास पाणी ध्यायला पावला. तेव्हा त्याला एका स्त्रीच्या रुढण्याचा आवाज ऐकू आला. त्याने खांद्यावरचे बांगळ्याचे गाठोडे जमिनीवर ठेवले व रुढून पाहिले तर झाडा खाली बसलेली एक स्त्री दिसली. त्याने जवळ जाऊन विचारलें—“बाई! कोण तुम्ही? येथे एकट्या रुढत का बसलां आहात?”

“मी फार गुरून आले आहे. ते मला एकटीला सोडून कोठेवरी रागाने निघून गेले आहेत. मी त्यांना हुडकत येथवर आले. चार दिवसांची उपाशी आहे.” ब्रह्मराक्षसीण म्हणाली.

“तर मग आमच्या घरी चला! आमचे घर दूर नाही, जवळ आहे. आम्ही जी मीठ भाकर खाऊं तुम्हाला वाढे. बरोत माझ्या नायकोला थोडा हातभार लावा म्हणजे झाले. तुमच्या पतीचा शोध लागल्यावर जा!” पांडू कासार म्हणाला.

ब्रह्मराक्षसीणला तरी तेंच हवें होतें. “माझ्या हातून जें काम होईल तें मी करीन. पण जें काम होणार नाही तें काम करायला कोणी सांगितलें तर मात्र मी दाबडतोव निघून जाईन, हें मी बजावून सांगतें. मागा हून कोणी नविं ठेवलेलें मला नाही पसंत.” ब्रह्मराक्षसीण आपला फगकारा दाखवीत म्हणाली. पांडू कसाला तिचे ते बोरणें आचडलें नाही. पण गांजलेली स्त्री आहे. तिला वाश्रय दिव तर तिच्या स्वभावांत फक पडेल असा विचार करून तो तिला बरोबर घेऊन अर्धी गेला. कासारचीने पतीच्या

तोडून त्या खीचिपखी सर्व माहिती कळल्यावर तिच्या आंत बोळावून घेतलें व तिच्या तिचें नांव विचारलें.

उत्तर देतांना थोडा वेळ ती थोटाळली पण नंतर ती म्हणाली—“मला सर्व प्रेता म्हणतात.”

प्रेता पांडू कासारच्या घरी राहून लागली व त्याच्या बायकोला घराच्या कामाला मदत करून लागली. ही सकाळी उठून सडामारवण करी व पांडू कासार दूध काढून गेल्यावर दोपथोठा करी. ती गाईला चरायला खुद्दां घेऊन जाऊन लागली. प्रेता आल्यामुळे पांडूच्या

बायकोला गरमपण इतकें वाढून लागले, घरा तली सर्व लहानथोर माणसे तिच्याशी आपुलकीने वागत,

हिवाळ्याचे दिवस आले. रात्री मोठ्या व दिवस लहान होऊन लागले. त्यांत सकाळीच्या सण उचळ जाला. पांडूचा भव जेवण चालू होता. त्याला घरी परत बायला रात्र होऊ लागली एके दिवशी त्याला घरी बायला फार उशीर झाला. त्याने दरवाज्यावर थाप दिली पण कोणी दरवाजा उघडला नाही. तेव्हा त्याने कडी खडखडावून बायकोला हाक मारली. त्याची बायको पाघळण घेऊन

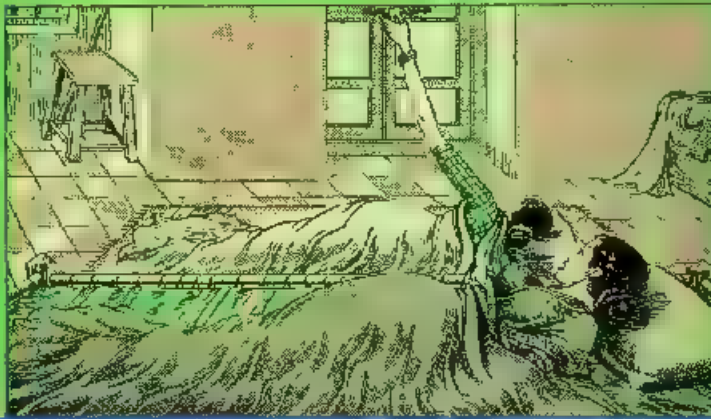
घाटवर आपला हाता, कासागणान तिला जागे करून म्हटलें—“ते आले आहेत घाटते. प्रेता, जरा पुढे होऊन वार उघड करे !”

प्रेतानें गुणगुणत पडल्या पडल्याच हात लांब करून कडी काढली. कासारणीने पाहिलें व तिला घडकीच बसली. पण ती प्रेताशी कांहीं बोलली नाही.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी तिने रात्री पडलेली गोष्ट सांगून प्रेताला तानबनोन घरा बाहेर काढण्यास पतीला सांगितलें. म्हणाली—“हिचें नांवच प्रेता !”

पांडूला देखील आश्चर्य वाटलें. कारण तो रात्री घरांत आला तेव्हा प्रेता झोपलेली होती. इतक्या लवकर ती कडी काढून घटईवर जाऊन कडी पांक्की व कशी झांपी गेली, त्याचें त्याला आश्चर्य वाटत होतें. तेव्हा जवळीत घटईपर्यंत जाऊन झोपणें शक्यच नव्हतें

पण तिला घराबाहेर काढायचें कसे. प्रेतानें सांगितल्याप्रमाणें तिच्याकडून न होणारें काम तिला सांगितले तर ती घराबाहेर निघून जाईल असा विचार करून पांडू म्हणाला—“है पहा, प्रेता, आपल्या घराच्या चारही बाजूला इतकी जमीन आहे

माझ्या मते व्यापण येथे झाले ठावू था. पण प्रथम चारही बाजूला भिंत बांधली पाहिजे.

हे काम माझ्याने होणार नाही असे प्रेता म्हणाली नाही. तिने भिंतीच्या पाया-साठी श्वेत: खर खणून तयार केला व कोठून तरी विटा आणून भिंत उभी केली. नंतर मोठमोठी झाडे उगवून घेऊन चाली व ती देखील लावली.

तिचे हे दिव्य पाहून ती सामान्य स्त्री नव्हते हे पाहून कासारालाच काम सर्व गांध-कन्यांना वाटू लागले. जाता घरातल्या या सुतीपीला घराबाहेर काढून काढावे हा एक प्रश्न पडला. तसा प्रेताचा कोणाला ज्ञास करी नव्हता. परंतु सुतिपीला घरांत ठेवणे धोक्याचे आहे, यांत शंका नव्हती. गांध-कन्यांनी येऊन पाहून कासाराला धमक्या दिल्या. "तू या सुतिपीला घराबाहेर काढतोस की नाही? नाहीतर आम्ही घराच्या आवारा-

बाहेर काढू. काही लोक घरांत शिरून हकूच घेताला पाहून निघून जात

एकदा पाहून कासार आपल्या बायको व मुलाबरोबर बाहेर अंगणांत बसला असता एक उंदीर घरातून बाहेर घांवत आला. त्याचा पाठलाग करीत भाटी चाली. पण उंदीर भिंतीच्या पायाजवळच्या एका भोवतण शिरला. पांढऱ्या मुलगा ती गंमस पहात होता. तो खोरडून म्हणाला. "प्रेता! काढ त्या उंदराला बाहेर."

"तुला काय वाटले मला काढता येणार नाही!" असे म्हणत ती उंदरासारखी लहान होऊन त्या निळांत शिरली.

पाहून कासाराला ही संधी छान मिळाली. त्याने बिळांत भाटी मरली व बीळ कुजवून टाकले. त्यानंतर कोणी कधी प्रेताला पाहिले नाही

नवीन नोकरी

महिण्याभराची कमाई ती पावली घेऊन भीमू घरी निघाला. तो रानातून वात होता. संध्याकाळची वेळ, काळोख पडून चालला. तरी तो चालत राहिला. समोरून कांदा लांक येत असलेले त्याला दिसले. प्रत्येकाच्या हातांत एकेक लहान गांठोडे होते.

ते जव्हरी होते व हिऱ्यामाणकांचा व्यापार करीत एका गांवातून येत होते रात्रीची वेळ होती. चोर व छुटेरे येऊन उठून घेऊन जातील म्हणून भीमीमुळे त्यांनी रानातच झाडावर बुकान कपण्याचा विचार केला.

त्यांनी भीमूला हाक मारून विचारले- "काय रे, कोण तू? कोडे चाललास? रात्री रानांतच राहण्याचा विचार आहे का? चोर येतातना, म्हणून येथेच झाडावर लपून रात्र खदपण्याचा विचार आहे आमचा."

"हो पण कोण तुम्ही?" भीमूने विचारले.

"आम्ही होय? जव्हरी! आम्ही झाडावर शायतां. तू खाली बसून पहरा दे. सकाळी तुला काहीतरी बक्षिस देऊन आम्ही पुढे जाऊ." जव्हरी म्हणाले.

भीमू म्हणाला- "ठीक आहे. चढा जाऊ का, मी बसतो खाली पहरा देत. पाहता कोण येतो ते."

"जर थापदे आली तर?" जव्हरींनी विचारले.

"अर करीन मी त्यांना. भिडं नका. तुम्ही छोपेंत खाली पडून नका, मात्र. संभाळून रहा वर!" भीमूने पोक्तपणाने सल्ला दिला.

"मुलगा हुशार दिसतो! रात्र साहमी दिसतो!" भीमूची बाखाणणी करीत सर्व झाडावर बसले. त्यांनी आपापली गांठोडी

शाडाला पांथली व स्वतः स्व शाडाच्या कांचीनीं पाहून झोपी गेले. भीमू देखील खाली झाडाच्या कुंपाला टेंकून झोपी गेला.

रात्री चोर नेमके त्याच झाडाजवळ येऊन पोचले. भीमूच्या पायाला अडखळून सगळ्यात पुढला चोर खाली आदळला. मागचा चोर म्हणाला—“सावकाश, खाली पाहून चाल.”

बोगचा पाय लयावयानें भीमूची श्रोण मोडली. तो रागाने उठून म्हणाला—“तुम्हांला डोळे उघडून चालायला काय झाले? माणसासारखा माणूस मी, मला लाज मारून चालायला लाज कधी नाही वाटत तुम्हांला?”

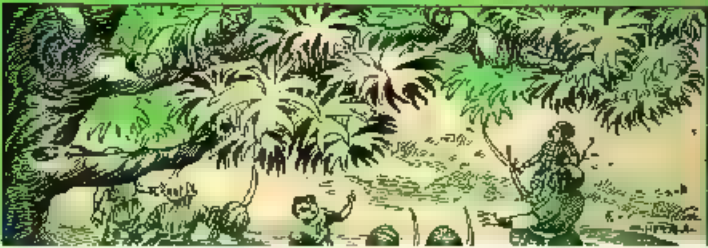
“गप्प घेस! तुझ्याकडे जे कांही असेल ते मुकाळ्याने काढ! नाहीतर ही तलवार आरपार जाईल!” एक चोर म्हणाला

“मला काय? देईन माझ्याजवळ आहे ते, पण तुम्ही कोण हे तर सांगशील की नाही?” भीमूने विचारले

“चारा तुझ्याजवळ जे आहे ते मुकाळ्याने काढतोस की नाही?” चोराने विचारले.

“म्हज्जे तुम्ही चोर आहां तर! ही घ्या पावली. माझ्याजवळ आणखी दुसरे कांही नाही” असे सांगून त्याने आपली पावली काढून दिली. ते पुढे निघाले. थोडे अंतर चालत गेल्यावर त्याने त्याला हाक मारून बोलाविले—“ही पावली मला एका वाण्याने दिली होती. ती सोदी निघाली तर माझाहून मला जबाबदार म्हणू नका! झाडावर जव्हरी शोपले आहेत त्यांना दाखवून मी खरी आहे की नाही हे आताच विचारून घ्या”

जव्हऱ्याचे नाव एकताच चोर परतले. त्यानी आपापल्या तलवारी उचलल्या. झाडावरून जव्हऱ्यांना खाली उतरवून त्यांना खूप कुटले व भीमूला म्हणाले “तू आमच्या दोळ्यांत समील सालास तर चोरी कशी करायची हे तुला शिकवून देऊ.” तो कबूल झाला.

अथोद्धाकांड

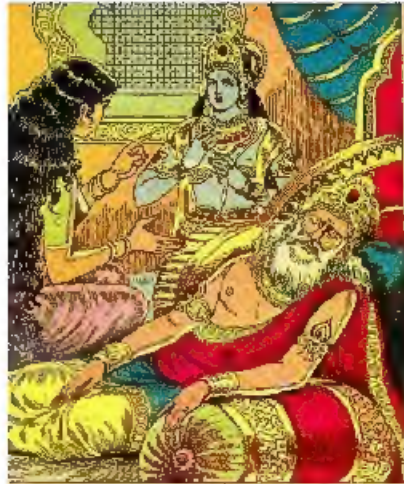
आपल्या वडिलांना त्या कारण स्थितीत पाहून श्री रामचंद्राचे मन फार दुःखी झाले त्यानी कैकेयी मातेस विचारले “माते! माझ्या हानून काहीं चुक झाली का? बापा फार वारंवारून दिव्दान काय कारण असेल काही समजून नाही मी आपूर्वी त्यांना इतके दखी झालेले कधी पाहिले नाही”

कैकेयीने निसंकोचपणे सर्व सांगून दाखले म्हणली “कांही नाही रे बाळ! तुझ्यावर का तुझ्या वडिलांचा राग असणार? तुझ्यावर त्याचे जे प्रेम आहे त्यामुळेच ते इतके दुःखी झाले आहेत. त्यांच्या मनांत तुला मागानेच वाटत नाही. पण तुझ्या प्रेमातून त्यांच्या नांडातून ते शब्द उगटून

नाहीत त्यानी एकदा मला एक वर दिल्या होता वचन पाळत करणे हा आवश्यक आहे वडिलांनी दिलेले वचन पूर्ण करणे व करविणे तुझ्याच म्हणजे तुझा धर्म आहे. ते स्वतःच्या नांडाने सांगणार नाहीत म्हणून मलाच सांगावे लागणार आहे”

“माझ्याभिवेकाची ही सर्व तयारी व्यर्थ वाणार नाही. अस्ताचा राज्यभिवेक होईल, आणि तू वस्त्रक वस्त्रे कारण फक्त वनांत गेल्यास तर तुझ्या वडिलावर हा आरोप कोणी जावणार नाही की त्यांनी वचन देऊन ते मोडले.”

अतः कदोरपणाने कैकेयीने हे सांगून दाखले सामान्य माणसाने ते ऐकले असते

तर त्याला कैकेयीचा रागच आला असता व तो तिला उलट उत्तर देऊन व तोंडावरच ठिची निंदा करून तेथून निघून गेला असता. पण रामाला शक्तिन्तित देखील राग आला नाही. तो म्हणाला—“माते ! मी तयार आहे. वडिलांची आज्ञा व माते तुम्हीपण आज्ञा पातन करण्याचें नाग्य मला लाभलें आहे. भरत गावीवर वसला काय किंवा मी वसलों काय एकच. पण मला एकाच गोष्टीचें दुःख होत आहे. या लहानशा गोष्टीसाठी नाचाना इतकें दुःख कां वाटायें. भरताला राज्य देण्याचा माझा विचार आहे

हे बाबांनी मला सांगायला एवढा संकोच कां करावा ?”

कैकेयी म्हणाली—“त्यांची ही इच्छा पुरी करण्यास तूं होकार देशील की नाही, एवढीच शंका त्यांच्या मनांत होती. मी भरताला बोलवून घेतें. तूं मात्र रामांत जाण्याची तयारी कर. तूं जाईपर्यंत तुझें माथा ज्ञानसंध्येला सुद्धां उघटील कीं नाही मला शंका वाटते.”

कैकेयीनें थंडपणानें तें सर्व सांगितलें. तिच्या प्रत्येक शब्दावरोंवर दशरथाच्या हृदयाला चरें पडत होती. तो वेशुद्ध होऊन जमिनीवर पडला, रामानें त्याला हात देऊन नीट क्षोषविलें व कैकेयीला म्हणाला—“माते ! मी कधीं धनापेक्षा किंवा राज्यापेक्षा ठेवली नाही. वाणखी कांहीं करावयाचें असल्यास तें देखील निःसंकोचपणें सांगून द्या.”

तें ऐकून वरारण एकदां उठून रामाची कांहीं शोल्याच्या विचारांत होता. पण पुन्हां वेशुद्ध होऊन खाली पडला. रामानें दोघांना नमस्कार केला व अंतःपुरांतून बाहेर पडला. लक्ष्मणाला तें सर्व कळलें. त्याला फिर वाईट वाटलें व राग पण आला. तरी तो स्वतःला आवकून रामाच्या मार्गे जाऊ लागला.

बांदोबा

राम रथांत बसून गेला नाही. छत्रचामरांचा त्यानें त्याग केला व कौशल्या मातेचा निरोप घेण्यासाठीं निघाला. रामाचें तें विचित्र वागणें पाहून अंतःपुरांतील दासदासी खं लागल्या. सर्वसंगपरित्याग करून वनगमन करणाऱ्या बैराभ्यासारखा राम तेथून निघून गेला.

राम कौशल्याच्या महाकांत आला तेव्हां कैकेयीच्या महाकांत पडलेलें ब्रूत तेथें कोणाला कळतें नव्हतें. रामानें प्रवेश केल्यावरोंवर दासदासी छत्रचामर घेऊन त्याच्या स्वागतासाठीं धांवल्या. पण रामानें त्यांना थांबावला सांगितलें व सगळ कौशल्या मातेकडे गेला. वृद्ध दासदासींनीं “महाराज रामचंद्र की जय !” चा जयघोष करून कौशल्या मातेला रामलक्ष्मण आल्याची बाती दिली.

कौशल्या तेव्हां पूजा करीत होती. रामानें नमस्कार केल्यावरोंवर तिनें त्याला आशीर्वाद दिला व राज्याभिषेकाच्या मुहूर्ताला फिर वेळ नाही, वशिष्ठ मुनि वाट पहात असतील असें सांगितलें.

तें ऐकून या आनंदान्त वनगमनाची गोष्ट कशी सांगावयाची हा संकोच रामाला वाटला. पण धीर करून राग म्हणाला—“आई !

बाबांनी मला कनाचें राज्य दिलें आहे. मी त्याचें रक्षण करण्यासाठीं जात आहे. जालां मी शिवांसनाऐवजीं दर्मांसनावर वसणार आहे. बाबांनीं भरताला राज्य घायचें ठरविलें आहे व तें मी कबूल केलें आहे.”

तें ऐकून कौशल्याला होक्यावर आकाश कोसळल्यासारखें वाटलें व ती वेशुद्ध होऊन जमिनीवर पडली. रामानें तिला तावकून वसविलें. कांहीं वेळानें हुंदकां आवकून ती म्हणाली—“बाळा ! मला आयुष्यवर असेंच रडत रहावें लागणार आहे. तुझा बापल्या पोटीं जन्म देऊन आज वनांत जाण्यासाठीं

बांदोबा

निरोप देण्याचा प्रसंग माझ्यावर यावा त्यापेक्षां मी बघ्याच राहाले असते तर बरे झाले असते. मूळ नाही एवढेच काच ते कुस राहिले असते. हृदयाचे रक्त आटवून तुला लहानाचा मोठा केला आणि आता ही माय-लेकांची तारातूट कशी सहन होणार ? मी राजमहोदीची आहे पण राजगता होण्याचे माथ मला मिळाले नाही. आजपर्यंत सचती-मत्सर आपल्या घरांत नव्हता आणि आज एकाचकीं हे अप्रूप धारण करून तो उभा राहिला आहे. मला दासदासीपेक्षां जास्त हाळ सहन करा लागणार. मरण तरी मागून

Fullscreen

127

X

◀

⌂

▶

62 / 80

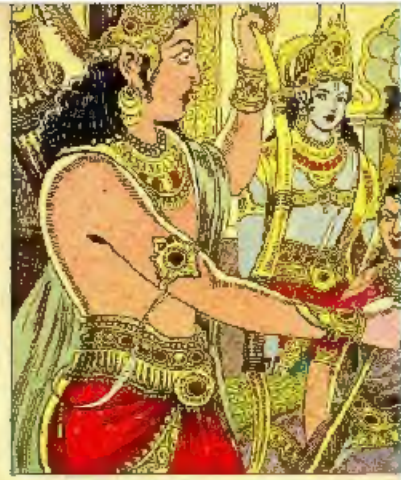
येते कां ? घाळ, मी देखील येते तुझ्या-बरोबर, करू दे तिला आणि तिच्या लेकरा राज्या !”

लक्ष्मण ते सर्व ऐकत होता, त्याच्या अंगाचा संताप वाढत चालला होता. तो म्हणाला—“माते ! त्या कैकेयीच्या हठाने दावाला आज वनवास भोगावा लागत आहे त्यांत नवीन असे काहीच दिसत नाही. व्हटारपणासुळे मन चुबळे होतंच. बापांनी मीच्या मोडाला शेळी पडून हा कटोर वनवास दावाला दिला आहे. पण आपण हा अन्याय होच्यादेरस्त होऊ देणें शोभत नाही.” नंतर तो रामाकडे बळून म्हणाला—“दादा ! जगाला हे कळण्यापूर्वी की, राजाने भरताका राज्य व तुला वनवास दिला आहे, चला आपण आपल्या पराक्रमाने तुला हक्क मिळविण्याचा प्रयत्न करू. मी आपल्या सर्व शत्रूंचा नाशनाट केल्याशिवाय शासू शकू ठेवणार नाही. अन्यायाचा प्रतिकार करणें हा क्षत्रियांचा धर्म आहे. अन्याय करणारा कोणी परका असो किंवा स्वतःचा बाप असो त्याचा प्रतिकार केला हा पाहिजेच. तूं आम्हां सर्व भावंडांत मोठा आहेस. कुळरीतीममाणें वादी तुलाच मिळाली पाहिजे. तुला रानांत

पाठवाविला तू काय चुक केल्यास, बला सांग. हे माझे धनुष्य आणि हा बाण माझ्या हातांत व तूं पाठीराखा असल्यावर मला कोणाचीहि भीती नाही.”

कौशल्या म्हणाली—“वाळा रामा ! लक्ष्मण म्हणतो तें कांहीं गैर नाही. बडिलांची आज्ञा शिरोधार्य असावी. परंतु कैकेय्या परिस्थितीत त्यांनी आज्ञा दिली आहे हे पाहिलेच पाहिजे. तूं रानांत जाणें मला क्विकूल पसंत नाही. तूं गेल्यास तर मी उपाशी राहून प्राण सोडीन. त्याचें पाप तुला !”

रामानें जवळ येऊन मातेला समजावण्याचा यत्न करीत म्हटले—“आई, बडिलांची आज्ञा मोडणें बरोबर होणार नाही. बडिलांच्या आज्ञेनें पूर्वी याहून मोठमोठी व घोर पापें मुलांनीं केली आहेत. शची उदाहरणें काय कमी आहेत ! कंड नामक मुनीनें गोवध केला. परशुरामानें मातृहत्या केली. सगरपुत्र मरत झाले. आणि मी तुझ्या आज्ञेचाहेर का आहे ! तुझ्या बोलण्याकडे मी दुर्लक्ष करीत नाही. पण तूंच सारासार विचार करून मला रानांत वायची परवानगी दे. मी मोठा आहे. मी जो किंवा घाळत देईन तोच माझे धाकटे माऊ मिरवणार.” नंतर लक्ष्मणाकडे बळून

राम म्हणाला—“लक्ष्मणा ! तुवें मेल व पराक्रम मी ओळखतो. पण बापा, जेथे धर्म तेथेच जय असतो. आपण स्वतःच्या धर्माने पालन केलेच पाहिजे. तणाच्या भरांत स्वार्थवश कांहीं करून नंतर पश्चात्ताप करणें हे शहाणपणाचे काम नव्हे.”

राम पुन्हा आईला म्हणाला—“मी वनांत जात आहे याचा बाबांना वानंद होत आहे असें का तुला वाटते. वचनांत बद्ध शाक्यासुळे त्यांना अकर्तव्य ते करावे लागले. त्यांचे मन अत्यंत दुःखी आहे. हा दैव-माऊ मिरवणार.” नंतर लक्ष्मणाकडे बळून दुर्बिलास समजून मनाचें समाधान करून

बांदोबा

बांदोबा

वेण्यापलीकडे काहीच करता येत नाही. नंतर काँकेवी मातेला असा वर मागण्याची बुद्धि झाली असती का? तिथे माझ्यावर मरतापेक्षा जास्त प्रेम होवे, हे तुला माहीत आहे आणि ती देखील एक माताच आहे. माझ्या राज्याभिषेकात विन आल्याचे तुला इतके दुःख झाले हे जितके स्वभाविक आहे, तितकेच कितहुना जास्त दुःख माझ्या राज्याभिषेकाने मिठा होणे नैसर्गिक नाही का?"

राम वडिलांची आज्ञा मोडून घरी राहणे अशक्य आहे हे पाहून कौशल्या मातेने मन कटोर करून त्याला आशीर्वाद दिला.

नंतर राम सीतेच्या महालांत गेला. सीतेला पाहताच रामाच्या भीर सुटली. त्याच्या डोळ्यांतून थळपळा अश्रुप्रवाह सुरू झाला. सीता आनंदाने रामाच्या स्वागतासाठी जवळ आली. पण रामाच्या डोळ्यांत टिपे पाहून ती धावतून गेली.

रामाने बोलल्यात सर्व सोडून टाकले आणि म्हणाला—“मला आता रानात जाणे भाग आहे. तोपर्यंत तू घरी राहून बुद्धि वास्तव्याची सेवा कर. भरत सगिले बसे वाग. त्याच्यासमोर कधी माफी प्रस्ताव करू नकोस. तो स्वभावाने गोड आहे. माझा धाकटा भाऊ आहे. म्हणून तुला मग त्याला वाटणार नाही.”

ते ऐकून सीता किंचित प्रेमाकुल व कोपपूर्ण आवाजात म्हणाली—“हे सर्व काय बोलता आहात! असा माझा अपमान का करता! कोणाचे पति आहे. तुम्हाला वनवास दिला तर तो मला नाही का दिला? मी तुमच्या पावलावर पाऊल ठेवून अग्नी-समोर प्रतिज्ञा नाही का केली! तुमचे मुख ते माझे मुख, तुमचे हृदय ते माझे हृदय, आणि रानातील आपदांचे भय म्हणाल तर तुमच्यासारखे पराकामी पती जवळ असल्यावर

मला कशाचें भय? जो रानांत राहणाऱ्या ऋषी व मुनींचें रक्षण करील तो माझे रक्षण करणार नाही का? मी सुद्धा बरोबर येणार. माझा हा निश्चय अद्वळ आहे.

रामानें अनेक प्रकारें सीतेची समजूत घालण्याचा प्रयत्न केला. पण सीतेनें त्याचें एक ऐकलें नाहीं. म्हणाली—“ज्योतिष्यांनीं आपलें भविष्य वर्तवलें तेव्हां वनाचा योग आहे असें सांगितलें होतें, तसेंच माझे भविष्य सांगताचा देखील त्यांनीं वनाचा योग सांगितला होता. तेव्हां तो टळणें शक्य नाहीं. म्हणून मी देखील बरोबर येणार.”

तरी रामानें बरोबर घेऊन जाण्यास नकार दिला. सीतेला अपार दुःख वाटलें व राग पण आला. तिनें रागाच्या मरांत म्हटलें—“माझ्या वडिलांनीं माझा हात तुमच्या हातांत दिला तो तुम्ही मला असे सोडून जाल

म्हणूनच का दिला. त्यांचा जावई पराक्रमी असावा म्हणून तर त्यांनीं धनुष्ययज्ञ करविला होता. त्यांना ही गोष्ट कळली तर त्यांना काय वाटेल? त्यांना तुमच्या शौर्यविदल संशय आला तर माझी मान खाली हाईल, याचा कांहीं विचार! मी तरी अशी काय चूक केली की मला येथें सोडून वनांत जायचा विचार केलात? तुमच्याशिवाय जगांत माझे कोणी नाहीं. जेथें तुम्ही तेथें मी.” असें सांगून सीता रडूं लागली.

रामानें जास्त आग्रह केला नाहीं. त्यानें तिला बरोबर जाण्याची तयारी करावयास सांगितलें.

राम निवून गेल्यावर सीतेनें अंगावरचे सर्व दागिने काढून दासदासींना वांटून टाकले. उरलेलें समान ब्राह्मणांना दान करून टाकलें.

